

مثلث معیوب: آشفته بازار، انحصار، قاچاق

از: محمد ایزدجو

در گوشه و کنار تهران دود گرفته ما فروشگاه‌ها و مراکز خدمات کامپیوتری مثل قارچ می‌رویند. از انواع لوازم مصرفی همچون دیسک و نوار چاپگر گرفته تا قطعات اصلی کامپیوتر و نیز کامپیوترهای مونتاژ شده ایرانی با مارک‌های تجاری خارجی در این مراکز یافت می‌شود. مارک تجاری هم بنابر تقاضای خریدار می‌تواند با تغییر یک برچسب به سادگی تغییر داده شده و نامی مشهور به خود گیرد.

بررسی سابقه بسیاری از این فروشگاه‌ها و مراکز و صاحبان آنها، روشن می‌سازد که قبلاً به فروش لوازم اداری معمولی، ساعت یا لوازم مصرفی عادی دیگر سرگرم بوده‌اند و بازار دوره‌ای سودآور کامپیوتر در یک شرایط آشفته، آنان را به این چرخش سوق داده است.

هیچ‌گونه کنترلی بر کیفیت و قیمت عرضه این محصولات وجود ندارد و تنها رقابتی لجام‌گسیخته و روزمره، شرایط را دیکته می‌کند. ضمانتی نیز در هنگام فروش وجود ندارد و شما ناچار هستید پیچیده‌ترین اجزای کامپیوتری را درست مانند خرید از فروشگاه‌های مواد غذایی در همان‌جا سبک و سنگین کنید و لابد "بعد از فروش پس گرفته نمی‌شود".

سطح فنی و توانایی این مراکز کوچک نیز اغلب بسیار پایین و کاسب‌کارانه

است. به جز معدودی از آنها که کانون افراد خلاق و مستقل می‌باشند، سایر فروشگاه‌ها، دفاتر و شرکت‌های کوچک تلقی می‌شوند. قرون وسطی را از علم و توانایی فنی دارند. هر اطلاعات ساده‌ای از مصرف‌کننده پنهانکاری شده و یا نادقیق اظهار می‌شود. علت آن هم ساده است: بازار محدود و کساد، به علاوه سطح معلومات نازل؛ نتیجه می‌دهد که ادامه حیات در این بازار با جلوگیری از آگاهی مصرف‌کنندگان میسر است!

آنچه در میان این کیمیاگران آستانه قرن بیست و یکم به وفور یافت می‌شود، دوباره کاری و تقلید کارهای سایر شرکت‌های رقیب است.

برخی دیگر از این کیمیاگران دوشغله‌اند: صبح‌ها در شرکت یا اداره‌ای مشغول کار هستند و بعد از ظهرها نیز به جای مسافرخشی، کامپیوتر می‌فروشند. برخی از آنها برای صرفه‌جویی از طریق خط تلفن منزلشان به خرید و فروش مشغولند.

این بخشی از حقیقت است. کیمیاگری در مراکز کوچک کامپیوتری ثمره شرایط نامتوازن فعالیت‌های کامپیوتری و تابعی از حضور بی‌چون و چرای انحصارات کامپیوتری است. آمار رسمی واردات کامپیوتر از این حقیقت پرده برمی‌دارد. از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۳ واردات رسمی کامپیوتر طبق آمار شورای عالی انفورماتیک به شرح جدول ۱ بوده است:^۱

جدول یک واردات تجهیزات کامپیوتری

(۷۰-۷۳) (ارقام به دلار)

سال	مبلغ	نرخ رشد
۱۳۷۰	۱۴۸,۱۶۵,۰۰۰	-
۱۳۷۱	۲۲۲,۸۳۶,۰۰۰	۵۰/۴٪
۱۳۷۲	۱۷۲,۹۵۳,۰۰۰	-۲۲/۴٪
۱۳۷۳	۱۰۲,۸۱۶,۰۰۰	-۴۰/۶٪

واردات کامپیوتر در سال هفتاد و یک، پنجاه درصد رشد داشت ولی پس از آن

دو سال سقوط پی در پی واردات، بازار سخت افزار را دچار شوک شدیدی کرد. این شوک، بازار سخت افزار ایران را با رقابت شدید شرکت های قدیمی و همچنین انبوه شرکت های تازه وارد (و به عبارتی دکان های تازه) روبرو ساخته است. میدان محدودتر و رقبا بیشتر شده اند.

سایر آمارها روشن می کند که این بازار محدود و کوچک نیز در انحصار تقریباً بیست شرکت قرار دارد. ارقام جدول ۲ بسیار گویا است. از ۱۴۵ میلیون دلار واردات در سال ۱۳۷۰ نزدیک به ۸۰٪ آن متعلق به بیست و دو شرکت بوده است.^۲

جدول ۲ - واردکنندگان کامپیوتر در ایران (بیش از یک میلیون دلار) در سال ۱۳۷۰ (ارقام به دلار)

ردیف	نام شرکت	میزان واردات	درصد به کل
۱	مرکز ماشین های اداری ایران	۲۰,۹۹۹,۲۸۳	%۱۴/۴۵
۲	داده پردازی ایران	۱۸,۸۳۰,۲۴۹	%۱۲/۹۵
۳	ایز ایران	۱۶,۱۸۲,۷۰۱	%۱۱/۱۴
۴	دی.پی.اف.ئی	۱۱,۲۵۹,۷۷۵	%۷/۷۵
۵	ایران ارقام	۱۰,۸۰۸,۱۳۵	%۷/۴۴
۶	ایران بیزینس ماشین	۸,۵۷۸,۳۵۲	%۵/۹
۷	ایران نارا	۴,۳۸۷,۸۵۴	%۳
۸	ترادیس	۴,۰۱۸,۲۴۰	%۲/۷۷
۹	نگاره	۲,۵۷۹,۲۱۵	%۱/۷۷
۱۰	داده سیستم های ایران	۲,۱۴۵,۷۵۱	%۱/۴۸
۱۱	اپتیما تکنولوژی	۱,۹۵۳,۴۰۴	%۱/۳۴
۱۲	دایاسیستم	۱,۷۷۱,۳۷۹	%۱/۲۲
۱۳	طاها کامپیوتر	۱,۷۵۰,۶۰۰	%۱/۲
۱۴	بهینه پردازی سیستم های مهندسی	۱,۳۵۹,۸۱۴	%۰/۹۴
۱۵	پویا	۱,۳۱۱,۱۴۵	%۰/۹
۱۶	دلبران	۱,۲۸۵,۰۸۲	%۰/۸۸
۱۷	کامپیوتر ورلد	۱,۲۶۶,۶۴۴	%۰/۸۷
۱۸	برنامه ریزی مراکز کامپیوتر ایران	۱,۲۳۵,۳۹۹	%۰/۸۵
۱۹	رایانه پخش	۱,۰۸۳,۳۱۷	%۰/۷۵
۲۰	شبکه انفورماتیک	۱,۰۵۳,۰۰۴	%۰/۷۲
۲۱	سیستان	۱,۰۴۵,۷۰۳	%۰/۷۱
۲۲	اکسیرانا	۱,۰۲۰,۸۴۰	%۰/۷۰
	جمع کل	۱۱۵,۹۱۶,۸۸۶	%۷۹/۷۷

چنین آماری تکلیف رقبای فعال در این بازار را به راحتی روشن می‌کند. جالب توجه خواهد بود که با نگاهی مجدد به آمار منعکس شده در جدول شماره ۲ در پایین که ده شرکت اول با ۹۹,۷۸۰,۵۵۵ دلار سهمی معادل ۶۷/۷٪ از کل واردات کامپیوتر کشور را در اختیار دارند. به گفته "آقای روغنی زنجانی" رسماً ۱۷۰۰ شرکت کامپیوتری در ایران ثبت شده‌اند که فقط ۲۲ شرکت (۱/۳٪) رقم اصلی واردات سخت‌افزار ایران را در انحصار دارند. سایر شرکت‌ها به خرده کاری و یا کارگزاری شرکت‌های اصلی مشغول هستند.

مسعود صفاری دبیر شورای عالی انفورماتیک در مصاحبه‌ای چنین می‌گوید: "اصولاً خط مشی شورا در جهت بها دادن به شرکت‌های متوسط به بالا به جای شرکت‌های نوپا و کوچک است که این موضوع مطابق با جمع‌بندی بحث‌های انجام شده در قالب برنامه دوم است."^۳

ادامه این سیاست شورای عالی انفورماتیک، و نیز رقابت شدید در بازار آشفته سخت‌افزار در ایران منجر به کنار زدن چند شرکت از جمع انحصاری واردکنندگان در سال ۱۳۷۳ شد، اما گردونه انحصار همچنان به شکل سابق خود در گردش است. جدول شماره ۳ نشان می‌دهد^۴ که در سال ۱۳۷۳ نه رقیب کنار گذاشته شده و یازده شرکت دیگر جایگزین آنها گردیده‌اند. در حقیقت مقایسه آمار این سال‌ها روشن می‌کند که وضعیت انحصاری واردات کامپیوتر در ایران با ویژگی تثبیت نشدگی همراه شده است. جمعی می‌روند، جمعی می‌آیند و "در" بر همان پاشنه می‌چرخد. تفسیر این ویژگی در پیش‌بینی آتیه این شرکت‌ها کمک مهمی می‌کند. سه تفسیر که هریک گوشه‌هایی از این ویژگی را روشن می‌سازد، چنین است: تفسیر اول بر این نکته انگشت می‌گذارد که این شرکت‌ها بی‌ریشه‌اند و به همین دلیل ناتوان از تداوم کار در سطوح معین و باثبات می‌باشند.

جدول سه واردکنندگان کامپیوتر در ایران (بیش از یک میلیون دلار)
در سال ۱۳۷۳ (ارقام به دلار)

ردیف	نام شرکت	میزان واردات	درصد به کل
۱	مرکز ماشین‌های اداری ایران	۱۱,۵۰۸,۰۰۰	%۱۱/۸۲
۲	ایران بیزینس ماشینز	۷,۵۱۸,۰۰۰	%۷/۷۲
۳	ایران ارقام	۶,۵۲۶,۰۰۰	%۶/۷
۴	کامپیوتر ورلد	۴,۷۷۶,۰۰۰	%۴/۹۱
۵	دایا سیستم	۴,۳۸۰,۰۰۰	%۴/۵
۶	هوتن رایانه	۴,۱۲۸,۰۰۰	%۴/۲۴
۷	داده‌پردازی ایران	۳,۶۷۹,۰۰۰	%۳/۷۸
۸	مرکز کنترل کامپیوتر ایران	۲,۸۷۰,۰۰۰	%۲/۹۵
۹	نگاره	۲,۵۹۸,۰۰۰	%۲/۶۷
۱۰	مرکز توسعه تجارت خارجی	۲,۴۱۶,۰۰۰	%۲/۴۸
۱۱	ایز ایران	۲,۳۶۹,۰۰۰	%۲/۴۳
۱۲	گسترش انفورماتیک ایران	۲,۰۹۵,۰۰۰	%۲/۱۵
۱۳	سازگار ارقام	۲,۰۳۷,۰۰۰	%۲/۰۹
۱۴	هپتن	۱,۸۴۹,۰۰۰	%۱/۹
۱۵	دلیران	۱,۸۴۴,۰۰۰	%۱/۸۹
۱۶	پویا	۱,۸۳۸,۰۰۰	%۱/۸۹
۱۷	میکرونرم افزار	۱,۸۰۰,۰۰۰	%۱/۸۵
۱۸	داده سیستم‌های ایران	۱,۵۶۳,۰۰۰	%۱/۶۱
۱۹	شبکه انفورماتیک	۱,۵۴۵,۰۰۰	%۱/۵۹
۲۰	مرکز تحقیقات کامپیوتر و الکترونیک دانشگاه	۱,۵۳۷,۰۰۰	%۱/۵۸
۲۱	بهینه‌پردازی سیستم‌های مهندسی	۱,۴۱۲,۰۰۰	%۱/۴۵
۲۲	اندیشه‌نگار	۱,۱۱۰,۰۰۰	%۱/۴۱
۲۳	مارال کامپیوتر	۱,۰۲۳,۰۰۰	%۱/۰۵
۲۴	پگاه کامپیوتر	۱,۰۰۱,۰۰۰	%۱/۰۳
	جمع کل	۷۳,۴۲۲,۰۰۰	%۷۵/۴۱

تفسیر دوم که منافات با تفسیر اول نیز ندارد، بر حضور قدرتمند سرمایه مالی به‌عنوان پشتوانه اغلب شرکت‌ها تأکید می‌کند که جابه‌جایی سریع سرمایه‌های مالی

در چرخه اوج و فرود این شرکت‌ها تأثیر تعیین‌کننده دارد. این سرمایه مالی است که "گه عزت دهد و گه خوار دارد."

تفسیر سوم بر بحرانی و غیرقابل پیش‌بینی بودن بازار و اقتصاد ایران از جمله واردات و بازار کامپیوتر تأکید می‌کند.

این‌که کدام تفسیر درست است، بحث دیگری است اما نتیجه اولیه آن نامطمئن بودن نتیجه گیری‌های آقای صفاری برای "قابل اتکا" بودن شرکت‌های بزرگ به منظور خدمات بعد از فروش تجهیزاتی است که فروخته‌اند.

تشویق شرکت‌های بزرگ در چهارچوب اوضاع فعلی و بدون تدوین و اعمال ضوابط و مقررات کنترل کیفیت و قیمت، منجر به عوارض منفی و دامنه‌داری شده است که حیات صنعت انفورماتیک در ایران را مورد حمله قرار داده است.

اولین صدمه‌ای که صنعت انفورماتیک ایران از وضعیت انحصاری حاکم بایستی تحمل کند، قیمت‌گذاری انحصاری بر روی کالاها و خدمات کامپیوتری است.

سرمایه مالی - تجاری با محور قرار دادن، به دست آوردن حداکثر سود در کوتاه‌ترین زمان ممکنه، قیمت‌گذاری انحصاری و ناعادلانه‌ای به مصرف‌کنندگان تحمیل می‌کند که از حد متوسط نرخ سود در ایران بسیار بیشتر است. دومین صدمه در نحوه انعقاد و اجرای قراردادها با حفظ "موضع قدرت" است که از ایفای صحیح حداقل وظایف خود تحت عنوان گارانتی و خدمات پس از فروش سر باز می‌زند. سومین مورد آن است که به منظور عرضه کامپیوتر به قیمت قابل رقابت با شرکت‌ها و مؤسسات کوچکتر و تازه‌واردتر، اقدام به واردات تجهیزات کامپیوتری و کامپیوترهایی می‌کند که علی‌رغم یدک کشیدن اسامی و مارک‌های پرطمطراق دارای قابلیت‌های ضعیفی هستند از جمله عدم قابلیت توسعه به مدل‌های بالاتر که خریدار یا استفاده‌کننده را محکوم به سرکردن با آن تا آخر عمر و یا فروش زودرس به قیمتی نازل می‌سازد. چهارمین و شاید مهم‌ترین صدمه آن است که هرگونه تولید

واقعی قطعات کامپیوتر با عدم حمایت و نیز انبارکردن تولیدات داخلی روبرو می‌شود.

جالب اینجاست که بخش به ظاهر تولیدی همین سرمایه‌های مالی - تجاری با احاطه بر قوانین گمرکی، ارزی و قانونی و یا استفاده سوء از آنها، عوام‌فریبی کرده و سرهم بندی (اسمبل) قطعات منفصله را تحت عنوان "تولید" به جامعه عرضه می‌کند. به هر حال چند پیچ و مهره را بستن و مقداری آزمایش به اصطلاح کنترل کیفیت را به عمل درآوردن هم نوعی "تولید" تلقی شده است! نتیجه این کار سوءاستفاده از حمایت‌های دولتی و در نهایت سودهای انحصاری کم در دسر می‌باشد که اینک ژست "تولید داخلی" هم به خود گرفته است.

اوضاع شرکت‌های کوچک کامپیوتری نیز تابعی از نوسان شرکت‌های بزرگ است. مشخصه این شرکت‌ها بی‌ثباتی، تعطیلی و نامعلوم بودن مکان ثابت فعالیت آنها است.

این مسیر تا آنجا پیش می‌رود که کارشناسان این رشته یا بایستی به خدمت این انحصارات درآیند و یا اینکه با تأکید بر پروژه‌های تحقیق و توسعه، زندگی را با "درویش مسلکی" به پیش برند.

با این حال کمی صبر کنید. این تصویر تمام قد فعالیت‌های کامپیوتری در ایران نیست. مکمل دو وجه دیگر این مثلث، قاچاق مافیایی قطعات و لوازم کامپیوتری است. قاچاق از یک موضوع حاشیه‌ای و پراکنده به تخمین رسمی سی درصدی تبدیل شده است. خبرنامه انفورماتیک چنین می‌نویسد:

«متأسفانه در سال ۷۳ یک مشکل اساسی در پیش روی فعالیت تجاری سالم در زمینه انفورماتیک در کشور به وجود آمد و آن این که تجهیزات کامپیوتری به وفور به صورت قاچاق به کشور وارد شدند و علی‌رغم تأکیدات و سیاست‌های دولت و شورای عالی انفورماتیک کشور، کسانی که هیچ‌گونه پایبندی نسبت به تعهدات

موضوعه این‌گونه فعالیت در جامعه ندارند، به دور از هرگونه نظارت و ضوابط و استانداردها اقدام به ورود تجهیزات کامپیوتری و غیراستاندارد به کشور کردند.^۵

گزارش رسمی چنین می‌نویسد و نظاره‌گری چنین حکایت می‌کند:

«در بهار سال ۷۴ برای بررسی تولید بخشی از قطعات و بُردهای کامپیوتر در جزایر آزاد به جزیره قشم رفتم. چند مسئله کنار هم قرار گرفت و نتیجه بررسی را تعیین نمود: ابتدا (برای یک اتفاق ساده!) استقبال مسئولین منطقه آزاد را دیدم و بعد فروشگاه‌های جزیره را که در ارتباط فعال با شرکت‌ها و فروشگاه‌های تهران بودند. چند قدم آنسوتر زانی با نقاب‌های محلی، چُنْدَک زده در انتظار "رد کردن کالاهای قاچاق به آن سوی گمرک بندرعباس با شکستن تخمه آفتاب‌گردان وقت می‌گذراندند.

آن سوی جزیره، بندر "درگهان" با شیخ‌ها و دکان‌های خالی و جعبه‌های مقوایی تهی از کالا، از پدرخوانده‌هایی با شکل و شمایل شرقی، در جزیره‌ای مستعد خرید و فروش کالا به هر شکل خبر می‌داد. سرانجام با دیدن جوانان بومی که می‌خواهند به "آرباب" برای رد کردن جنس به آن طرف آب کمک کنند، پرونده جزایر آزاد برایم بسته شد.»

شاید به عنوان یک نظاره‌گر بتوان از چنین مسائلی صرف‌نظر کرد، اما وسعت قاچاق هرروز به اشکال مختلف مسئله می‌آفریند. بازار قاچاق قطعات و لوازم کامپیوتری با تخمین رسمی اعلام شده رقمی نزدیک به سی تا چهل میلیون دلار را بالغ می‌شود و این حجم از کالا نمی‌تواند بدون شبکه یا شبکه‌هایی انسجام یافته، به داخل خاک کشور منتقل و با شتاب توزیع شود. مراکز اصلی ورود کالاهای قاچاق را همه می‌شناسند: جزیره قشم، بندرعباس، جزیره کیش، چابهار. این که سرمنشأ چنین شبکه‌های بزرگی در کجاست، هنوز معلوم نیست اما موقعیت جغرافیایی و حجم کانتینرهای حمل شده به داخل کشور می‌تواند به راحتی کنترل شود. نه فقط مسیرهای

حمل، بلکه مسیرهای توزیع قاچاق نیز از فروشگاه‌ها و شرکت‌های کوچک گرفته تا شرکت‌های بزرگ قابل پیگیری هستند.

جان کلام این که واردات و بازار کامپیوتر و ملحقات آن باناسامانی، آشفته‌گی و مشکلات ریشه‌ای دست به گریبان است و بیش از همه رشته تولیدات داخلی و نیروها، مؤسسات و شرکت‌های متخصص خلاق و مبتکر را درمخاطره قرار داده است. سرنوشت این مثلث معیوب آشفته بازار، انحصار و قاچاق کی و کجا از هم گسیخته خواهد شد؟

واردات تجهیزات کامپیوتری ۷۳-۷۰

پی‌نوشت‌ها:

- ۱- خبرنامه انفورماتیک، دی و اسفند ۱۳۷۳، شماره مسلسل ۵۸.
- ۲- اختلاف در برخی ارقام به دلیل استفاده از گزارشات مختلف شورای عالی انفورماتیک می‌باشد که در خبرنامه انفورماتیک منعکس شده است.

۳- مجله علم الکترونیک و کامپیوتر، سال هفدهم، آذر و دی ۱۳۷۲، مصاحبه با مسعود صفاری.

۴- خبرنامه انفورماتیک، دی و اسفند ۱۳۷۳، شماره مسلسل ۵۸.

۵- خبرنامه انفورماتیک، دی و اسفند ۱۳۷۳، شماره مسلسل ۵۸ و همچنین مراجعه شود به سرمقاله شماره ۵۶.